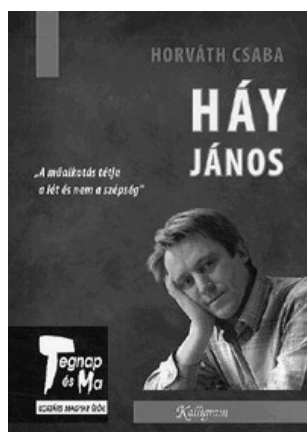

MÉNESI GÁBOR

Az alkotások dinamikus hálózata

HORVÁTH CSABA: HÁY JÁNOS

**Kalligram Kiadó
Pozsony, 2014
188 oldal, 2800 Ft**

”

A Kalligram Kiadó Tegnap és ma című monográfiásorozata hiánypótló vállalkozásként indult immár két évtizede, és azóta is nélkülözhetetlen szerepe van jelenkori irodalmunk értelmezésében. A sorozatszerkesztő, Szegedy-Maszák Mihály láthatóan azt próbálja felmutatni az eddig megjelentetett több mint harminc kiadvány segítségével, hogy a magyar nyelvű irodalom egyetlen egységként tartható számon. A pályaképek megszületésekor lényegtelen szempont, hogy a fókuszba helyezett alkotó – vagy akár a monográfia szerzője – hol él és dolgozik, Magyarország földrajzi határain belül, vagy azokon kívül, s az is mellékesnek tűnik, hogy az adott életmű éppen mely értelmezői közösség érdeklődésének homlokkerében áll. Az Ottlik Gézával, Tolnai Ottóval és Mészöly Miklóssal indított sorozatban olvashatunk azokról az élő vagy a közelmúltban elhunyt írókról és költőkről, akiknek kanonikus pozíciója már korábban megszilárdult és megkérdőjelezhetetlenné vált, illetőleg olyanokról is, akik addig kevesebb figyelemben részesültek, s kanonizációjukért éppen a létrejövő monográfia próbált jelentős lépéseket tenni. A szerkesztői koncepciót feltehetően olyan körülmények is árnyalhatják, amelyekről nekünk, olvasóknak nem lehet tudomásunk. Így lehetséges az, hogy – példaként most csupán egy nevet kiemelve – Tandori Dezső munkásságáról a mai napig nem íródott pályakép a sorozatban.

A tavalyi könyvhéten napvilágot látott kötet főhőse, Háy János esetében nem beszélhetünk a kánonba kerülés elmaradásáról vagy késlekedéséről, hiszen az oeuvre-t kezdettől fogva élénk kritikai figyelem kísérte – ami a líra mellett a másik két műnem meghódításával még inkább erősödött –, ezzel együtt már évek óta váratott magára a pályakép monografikus igényű megrajzolása, az eddigi megállapítások, problémafelvetések termékeny összegzése és továbbgondolása. Nem meglepő, hogy ez a munka éppen Horváth Csaba

tollából született meg, hiszen a szerző régóta nyomon követte a Háy-univerzum kiépülését, nemcsak a frissen megjelent kötetekről közölt recenziókat, de nagyobb terjedelmű összegző tanulmányokat is publikált, sőt, interjút is készített az alkotóval. Nem csupán az életmű alapos ismerete predesztinálta az irodalomtörténészt a monográfia megírására, hanem teoretikus felkészültsége is. Már az alapozó-bevezető fejezetben betekintést nyer az olvasó abba a széleskörű elméleti apparátusba, amit a monográfus értelmezései, elemzései során könyvében működtet (hivatkozik mások mellett Bahtyin, Barthes, Derrida, Foucault, Gadamer, Linda Hutcheon megállapításaira), s rávilágít módszerének, az életművet vizsgáló szempontrendszerének legfontosabb összetevőire. Közülük rögtön szembetűnő, hogy stratégiáját a komparatív megközelítés határozza meg, amennyiben a kiemelt szövegeket nem önmagukban analizálja, hanem bizonyos világirodalmi tendenciák hatósugarában szemléli a Háy János-i gondolkodás- és írásmódot. Így elsősorban az amerikai minimalizmus válik fontossá, de külön figyelmet kap Céline, aki – főként az *Utazás az éjszaka mélyére* című regényében – „[m]egváltotta a szegénységről való beszédet: az egzisztenciális létbe vetettséget, a nyelvi lecsupaszítotttságot és az anyagi-művelődési javaktól való megfosztottságot vegyítve lehetetlenné tette azt a beszédmódot, mely a szentimentalizmus és a romantika óta a szegénységet egzotikumként mutatta be, s nem léthelyzetnek tételezte fel”. (23.) A francia író szemlélete pedig termékenyen vonható be a Háy-szövegek, különösen a drámai és prózai művek elemzésébe.

Amikor azonban fontos összefüggésekről beszélünk, nemcsak irodalmi szempontok bizonyulnak relevánsnak, de más művészeti ágakra is érdemes kitékinteni. Annál is inkább, mert Háy kezdetől fogva kiegészíti és értelmezi szövegeit saját rajzaival, festményeivel. A kötet egyik figyelemre méltó mozzanata az a fejezet, amely az alkotó képzőművészeti megnyilvánulásait mutatja be a *Háyland* kötet alapján. Sokkal többről van szó, mint csupán illusztrációról, állapítja meg a monográfus, ugyanis ezek a rajzok „nem a képek nyelvére fordítják le a szövegek világát, hanem (...) képi eszközökkel teremtik meg az irodalmi szövegekből ismerős léthelyzeteket”. (147.) Lényegében olyan minimalista alkotásokról beszélhetünk, melyek „a gyerekrajzok látszólagos naivitásával, de egy felnőtt nézőpontjából mutatják fel a lecsupaszított vonalú világ keltette félelmet”. (150.)

A szerző hangsúlyozza, hogy Háy János életművében a műnemek sohasem különültek el élesen egymástól, sőt azt vehetjük észre, hogy az író dinamikus hálózattá építi össze alkotásait, amelyek „tematikusan, tehát topográfiailag és szociológiailag, és a különböző műnemek szövegfelépítését tekintve is átfedik és értelmezik egymást: felismerhetővé válik bennük egy sokféleképpen elmondható, mégis ugyanannak megmaradó közös történet”. (27.) Ugyanakkor „az egyes műnemek önállóan is autentikus világot hoznak létre: az egyes művek a műnemeken belül is egymásra épülhetnek; a tudatosan szerkesztett verskötetek folyamattá rendeződnek, az epikai művekben számos autotextus teremt igen erős kohéziót, a szereplők, helyszínek több drámában is visszaköszönnek”. (8.) A művek nagy száma miatt az elemző válogatásra kényszerül, teszi ezt oly módon, hogy bizonyos opusokat csomópontoknak feltételez a munkásságon belül, s ezek „esztétikailag és tematikusan is meghatározzák a többi Háy-szöveg értelmezését, sőt egymáshoz való kapcsolatát is”. (7–8.) Éppen ezért jó elgondolásnak bizonyul, hogy „a monográfia a műnemi felosztást a kronologikus és a tematikus megközelítés keverékével árnyalja”. (8.)

Elsőként a lírai alkotások kerülnek górcső alá, főként azok időfelfogásának és nyelvszemléletének jellegzetességeire, összefüggéseire fókuszál a szerző. A költészet egyébként az élet-

műnek éppen az a dimenziója, amelyet a recenzensek leginkább problematikusnak tartanak, már csak emiatt is nélkülözhetetlen az újragondolás, amihez jó támpontot adhat a 2008-as *Meleg kilincs* kötet anyaga, annak a kronológiára hangsúlyt fektető elrendezése. A kritikusok fenntartásait nem kis részben magyarázhatjuk azzal, mondja Horváth, hogy a „Háy-féle diskurzusrand gyökerei sok tekintetben a kortárs irodalmi kánonon, illetve a működőképességnek tekintett tradíciókn kívülre nyúlnak” (31.), s éppen ezért „a más esetekben működőképességnek mutató kritikái diskurzuskészlete alkalmatlan volt annak a költői nyelvnek és hagyománynak a leírására, amelyet Háy kidolgozott, illetve amelyben a saját helyét kijelölte”. (33.) Lírikusi szerepét tekintve nem áll tőle távol a romantikáig visszanyúló magyar irodalmi örökség, „költői nyelve ugyanakkor az avantgárd hagyományából eredeztethető”. (31.) Az irodalomtörténész körültekintően kíséri végig a költői pálya fejlődéstörténetét, jó érzéssel emeli ki és pontos elemzésekkel mutatja be az egyes kötetek jellemző szövegeit.

A következő kötetegységben a drámák felé fordul a szerző. A mostanáig megszületett alkotások legalább két csoportba sorolhatók, de a monográfus elképzelhetőnek tartja a hármas felosztást is. Kétségtelen, hogy *A Gézagyerek* (2004) kötet négy drámája más koncepciót tükröz, mint a *Házasságon innen és túl*, a *Völgyhíd* és a *Háromszögek*, a *Nehéz* pedig a két változat szintéziséként is felfogható. Horváth Csaba úgy látja, hogy a vizsgált drámai művek „egy történetelmaz variációi, ahogyan a görög drámák is az epikus hellén mondanakör változatai”. (63.) S ha már ezt a párhuzamot említjük, s a görög drámaünnepekre gondolunk, ahol a szerzők általában három tragédiát és egy komédiát mutattak be, azt is látnunk kell, hogy Háy esetében a tragédia és komédia kettőssége leginkább a szövegek nyelvi rétegében érhető tetten: „A szereplők saját létükre irányuló megértésvágyukkal és etikum iránti fogékonyságukkal a tragikus hősök oldalára kerülnek, ám alacsonyabb nyelvi szintjük a komédiát idézi.” (64.) Az író második drámakorszaka „a felemelkedés és a bukás íve helyett a bukás pillanatából visszanezve idézi fel az életakarát kudarcát”. (79–80.) Az ide sorolható opusok „a szerelem helyett a válást, karrier helyett a társadalmi lecsúszást, az önazonosság illúziója helyett az én felmorzsolódását” tematizálják. (80.) Mindez szükségszerűen magával hozza a dramaturgia átalakulását és a nyelv „tradicionálisabbá” alakítását. *A Házasságon innen és túl* kapcsán azt is észrevehetjük, hogy bár „a darabban megjelenített társadalmi réteg képes léthelyzetét artikulálni, a szereplők nyelvhasználata olykor mégis *A Gézagyerek* nyelvi szintjét idézi. Háy műveiben a lét ontológiai kudarcát nem fedheti el a műveltséghez kapcsolt patetikus-tragikus megszólalás képessége, ezért a tipikusnak elvárt helyzetekhez a szókinccs és a mondat szerkezet szintjén is atipikus nyelvet társít.” (82.) Azt is mondhatjuk, hogy a „nyelv határai nem egy társadalmi réteg műveltségbeli lehetőségeit mutatják, hanem a lét határait jelölik ki”. (90.) Ezzel pedig eljutottunk a Háy-darabok egyik legfontosabb küldetéséhez, ugyanis a szóban forgó alkotások „nyelvet találtak egy nyelv nélküli világhoz, mely a magyar irodalomban, különösen a magyar színpadon néhány kivételtől eltekintve mindig is idegen maradt”. (89.)

A drámák mellett a prózai művek tették Háy János nevét az olvasóközönség körében is ismertté. A korai novellák után hamar feltűnnek a regények, köztük előbb a történelmi tematika, a történelmi regény parafrázisa kap hangsúlyt a *Dzsigerdilenben*, majd a *Xanaduban*. Ez a prózavilág, a hozzá kötődő meseszerűség azonban folytatás nélkül marad az életműben, hiszen a későbbi szövegek már másfajta prózapoétikát és -nyelvet, alkotói szemléletet közvetítenek, a nevelődés problematikája, az énkeresés folyamata válik meghatározóvá bennük. Háy

ekkorra „nemcsak a regényidő történelmi távlatait hagyja maga mögött, hanem a nyelv írott változata helyett a beszélt nyelvet állította regényei középpontjába.” (114.) Alapos elemzést kapunk a továbbiakban *A gyerek* (2007) című regényről, illetve azokról a novellaciklusokról – így *A bogósgyümölcs-kertész fia* (2003) című kötetéről –, melyeknek egyes darabjai regényfejezetekként működnek, s a szerzői szándék szoros összeolvasásukat kezdeményezi. Horváth monográfiájának egyik erénye, hogy naprakész, amennyire csak lehet, hiszen helyet kap az elemzések sorában Háy 2014-es opusa, a *Napra jutni* is, mely a vidéki gyermekkor ábrázolásán túl a novellasorozat konstruálása által a 2003-as könyv közeli rokonának tekinthető.

A kötet felépítése természetesen igazodik a sorozat követelményeihez, s ennek megfelelően a művek ismertetését, értelmezését előtérbe helyező főszöveget követően az utolsó blokkban találjuk az író életrajzát, bibliográfiáját, az őt és családját ábrázoló fotókat, melyek szervesen kapcsolódnak az alkotói pályaképhez. Már esett szó korábban a szerző elméleti felkészültségéről, ami nélkülözhetetlen a hasonló típusú elemző munka esetében. Pál Sándor Attila írja a könyvről szóló bírálatában: Horváth Csaba „abbéli igyekezetében, hogy beágyazza tárgyát egy tágabb összefüggésrendszerbe, néha a recepteknek való megfeleltetés és az esetlegességek hangsúlyozásának csapdájába esik”. (Pál Sándor Attila: *Miért, ki az a Derrida?* www.revizoronline.hu) Nem tagadom, megállapításával magam is egyetértek, mert időnként úgy éreztem, hogy a monográfus mindenáron a rendelkezésére álló teóriának próbálja megfeleltetni az elemzett műveket. A kevesebb talán több lett volna e tekintetben, s célszerűbb, ha az elméleti apparátus sokkal inkább háttérbe vonva támogatja az értelmezéseket. Ezzel együtt fontos pillanata a könyv – éppúgy, mint a sorozat korábbi darabjai – a kortárs magyar irodalomértésnek, benne pedig a Háy-életmű recepciótörténetének. Várjuk a hozzá hasonlókat.